

Cite: Makarova, Olena, Demchenko, Iryna, & Bulyha, Nataliia (2025). Ekonomichna aktivnist ukrain-skykh zhinok: suchasni problemy ta mozhyvosti realizatsii [Economic Activity of Ukrainian Women: Cur rent Problems and Possibilities of Implementation]. *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika — Demography and Social Economy*, 2 (60), 110—128.

УДК 331.5

JEL Classification: J 21, 23, 71, 78

ОЛЕНА МАКАРОВА, чл.-кор. НАН України, д-р екон. наук, голов. наук. співроб.

Інститут демографії та проблем якості життя НАН України

01032, Україна, м. Київ, бул. Т. Шевченка, 60

E-mail: makarova_h@ukr.net

ORCID: 0000-0001-8463-0314

Scopus ID: 57224606797

Researcher ID: JHX-4699-2023

ІРИНА ДЕМЧЕНКО, канд. екон. наук

Директор ГО «Аналітичний центр “Соціоконсалтинг”»

01001, Україна, м. Київ, вул. Хрещатик, 44А

E-mail: ir_demchenko@ukr.net

ORCID: 0009-0006-1469-7488

НАТАЛІЯ БУЛИГА, канд. соціол. наук

Керівниця відділу моніторингу і оцінки соціальних проєктів

ГО «Аналітичний центр “Соціоконсалтинг”»

01001, Україна, м. Київ, вул. Хрещатик, 44А

E-mail: n_belonosova@ukr.net

ORCID: 0000-0002-6187-5914

ЕКОНОМІЧНА АКТИВНІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ ЖІНОК: СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ТА МОЖЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ

Стаття присвячена висвітленню особливостей реалізації економічної активності жінок у контексті сучасних тенденцій ринку праці України. На основі проведеного дослідження виявлено причини та чинники обмежень участі жінок у робочій силі. Встановлено соціально-економічні перешкоди для повноцінного розкриття їх економічного потенціалу з урахуванням специфіки умов повномасштабної війни в Україні.

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2025. Стаття опублікована на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

© Publisher PH «Akademperiodyka» of the NAS of Ukraine, 2025. This is an open access article under the CC BY-NC-ND license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

Питання забезпечення гідних умов зайнятості та економічної участі населення є актуальними для більшості країн світу. Дослідження можливостей посилення економічної активності є особливо актуальними для європейських країн із високим рівнем демографічного постаріння, скороченням чисельності робочої сили, та відповідно — зростанням дефіциту робочої сили. Сьогодні Україна стикнулася з проблемою відчутного дефіциту робочої сили. Він виник під спільною дією чинників як довгострокового характеру (природного демографічного скорочення населення економічно активного віку), так і (більшою мірою) короткострокових чинників воєнних подій та їх наслідків (масштабної міграції, вимушеного переселення, мобілізації чоловіків). Разом з тим аналіз ситуації на ринку праці України засвідчує існування певного парадоксу: поряд зі значним дефіцитом робочої сили спостерігається порівняно невисокий рівень участі населення у складі робочої сили, особливо серед жінок. За даними довоєнного періоду, Україна за рівнем економічної активності жінок поступалася більшості європейських країн. Гіпотезою для проведення дослідження стало кілька припущень про існування соціально-економічних перешкод для зайнятості жінок, наприклад, складність поєднання зайнятості із виконанням сімейних обов'язків через брак послуг та об'єктів соціальної інфраструктури, які б опікувались підтримкою працюючих жінок, допомагали з пошуком роботи, перекваліфікацією, навчанням; недостатність пропозицій робочих місць із гнучким графіком роботи від роботодавців тощо. Попри значний прогрес у розширенні трудових прав жінок в усьому світі, питання участі жінок на ринку праці залишаються актуальними не лише для України, а навіть для найбільш економічно розвинених країн.

Метою дослідження є аналіз тенденцій економічної активності жінок в умовах повномасштабної воєнної агресії, виявлення причин низької економічної активності певних категорій жінок, визначення чинників і перешкод для їх зайнятості, а також розроблення рекомендацій щодо усунення бар'єрів для повноцінної участі жінок у робочій силі. У дослідженні використано методи узагальнення інформації, статистичного аналізу даних, емпіричного соціологічного дослідження, яке поєднало національне онлайн-опитування жінок працездатного віку (18—59 років), обсяг вибірки 716 респонденток; гнучкі інтерв'ю з експертами — представниками Державної служби зайнятості України, Федерації роботодавців України та неурядових організацій, які опікуються підтримкою економічної активності жінок та захистом їхніх трудових прав; методи логічного аналізу — для формування висновків та пропозицій. Розробка методології, збору та аналізу соціологічних даних здійснена авторами статті. За результатами дослідження розроблено рекомендації щодо можливостей активізації залучення жінок до ринку праці, реалізації їхньої економічної активності, подолання наявних бар'єрів зайнятості, а також покращання умов для поєднання зайнятості із виконанням сімейних обов'язків.

Ключові слова: робоча сила, ринок праці, економічна активність, опитування респондентів, зайнятість жінок, гендерна рівність.

Постановка проблеми та актуальність дослідження. Актуальність досліджень гендерних питань зайнятості жінок зумовлена як економічними чинниками, так і чинниками неекономічного характеру. З одного боку, розширення участі жінок в економіці може дати вагомий внесок у ВВП країни. Не менш важливим також є зменшення бідності сімей та підвищення їх спроможності до самозабезпечення. З другого боку, поліпшення умов для реалізації економічної активності сприятиме забезпеченню більшої гендерної

рівності на ринку праці. Отже, дослідження особливостей економічної активності та потенціалу жінок, причин та чинників, які протидіють їх гідній зайнятості, дають змогу знайти та науково обґрунтувати ефективні механізми залучення жінок до ринку праці, а також забезпечити більшу соціальну справедливість у суспільстві. Для України актуальність цієї проблематики посилюється нагальною необхідністю пошуку шляхів поповнення дефіциту робочої сили на ринку праці України, що виник під спільною дією чинників довгострокового характеру (природного демографічного скорочення населення економічно активного віку), й (найбільшою мірою) короткострокових чинників воєнних подій та їх наслідків (масштабної міграції, вимушеного переселення, мобілізації чоловіків).

Аналіз досліджень і публікацій. Сучасні наукові публікації на тему жіночої зайнятості та участі на ринку праці охоплюють різноманітні аспекти, включаючи фактори, що впливають на залучення жінок до економічної діяльності, вплив жіночої зайнятості на економічний розвиток, розглядають бар'єри зайнятості та стимулюючі чинники підвищення економічної активності. Фундаментальні дослідження питань зайнятості жінок належать Клаудії Голдін (Claudia Dale Goldin; 1946), яка вперше застосувала комплексний підхід, щоб краще зрозуміти ролі жінок на ринку праці, визначити та оцінити такі чинники, як-от одруження та народження дітей; необхідність виконувати професійні обов'язки та вести домашнє господарство; законодавчі та соціокультурні зміни; технологічний прогрес і структурні зсуви економіки [1]. Слід відмітити також дослідження Ненсі Фольбре (Nancy Folbre, 1952), яка спеціалізується на сімейній економіці, неринковій роботі та економіці догляду. Фольбре стверджує, що робота по догляду історично недооцінювалась, оскільки вона завжди переважно виконувалась жінками за низьку плату, або взагалі безкоштовно. І це є несправедливим розподілом відповідальності: майже весь тягар турботи, якої потребує суспільство, несуть на собі жінки, втрачаючи у доходах і статусі [2, 3].

У новому звіті Міжнародної організації праці [4] мова йде про проблему збереження значного гендерного дисбалансу на ринку праці. Зокрема, прогрес у досягненні гендерної рівності протягом останніх двох десятиріч був таким, що розчаровує. А особисті та сімейні обов'язки у домашньому господарстві та по догляду за членами сім'ї непропорційно перекладаються на жінок.

Серед останніх публікацій вітчизняних дослідників можна згадати статті І. В. Прокопович-Павлюк (I. V. Prokopovych-Pavliuk) [5], Л. Гуляєвої (L. P. Huliaieva) [6]. Л. П. Гуляєва визначала специфічні потреби, бар'єри та виклики, з якими зіткнулися жінки-ВПО у сфері зайнятості, та наголошувала на необхідності розробки та реалізації програм підтримки й адаптації таких жінок з урахуванням їхніх специфічних потреб. Також Л. П. Гуляєвою та А. А. Олійник (A. Oliynuk) проаналізовано вплив широкомасштабної війни

і переміщення на особисті доходи жінок-ВПО. Автори довели, що повномасштабна війна та вимушене переміщення призвели до істотного погіршення фінансового стану жінок-ВПО [7]. Питання гендерних диспропорцій та зайнятості жінок під час війни досліджуються фахівцями Національного інституту стратегічних досліджень [8].

У січні—березні 2023 р. ТОВ «Інфо Сапієнс Інтернешнл» у рамках проєкту «Сприяння економічній участі вразливих груп населення, включно з ВПО, в Україні» проведено дослідження економічної активності жінок-ВПО та їхніх стратегій відновлення джерел доходу [9]. Ключові висновки за результатами аналізу соціологічних даних полягали у тому, що станом на початок 2023 р.: рівень безробіття серед жінок-ВПО був удвічі вищим (50 %) ніж серед економічно активного населення загалом; серед вимушених переселенців рівень зайнятості жінок був значимо нижчим (31 %) ніж серед чоловіків (59 %); існують значні регіональні відмінності щодо працюючих жінок-ВПО, а саме рівень їх зайнятості у західному (44 %) та північному (42) регіонах був удвічі вищий ніж у центрі (26), на півдні (22) та сході (19 %).

На виявлення проблем жінок і дівчат ВПО та розробку рекомендацій щодо поліпшення їхнього становища у сфері трудових та сімейних відносин було спрямовано дослідження «Жінки як внутрішньо переміщені особи в умовах війни», проведене у 2023 р. експертками Аналітичного центру ЮрФем за технічної підтримки *UN Women Ukraine* / ООН Жінки в Україні та за фінансування Жіночого фонду миру та гуманітарної допомоги ООН (*WPHF Women's Peace & Humanitarian Fund*) [10]. Серед низки важливих висновків дослідження варто звернути особливу увагу на те, що під час війни жінки мають продовжувати виконувати обов'язки по догляду за дітьми з інвалідністю, хворими батьками, що стає причиною для їхнього звільнення з роботи.

Метою статті є аналіз тенденцій економічної активності жінок в умовах повномасштабної воєнної агресії, виявлення причин низької економічної активності певних категорій жінок, визначення чинників і перешкод для їхньої зайнятості, а також розроблення рекомендацій щодо усунення бар'єрів для повноцінної участі жінок у робочій силі.

Новизна статті визначається тим, що у ній представлені результати новітнього соціологічного дослідження «Виклики та обмеження в реалізації економічної активності жінок в умовах війни», проведеного авторами. Його метою було з'ясування можливостей жінок у реалізації економічної активності на сучасному ринку праці України, виявлення проблем, пов'язаних зі сферою зайнятості, бар'єрів та перешкод у працевлаштуванні. За допомогою поєднання результатів цього дослідження із аналізом даних про тенденції та сучасну ситуацію на ринку праці авторам вдалось отримати обґрунтовані висновки та на їх основі розробити рекомендації щодо розширення можливостей реалізації економічного потенціалу жінок на українському ринку праці.

Методи. У дослідженні застосовано низку загальнонаукових методів. Статистичний аналіз даних проведено для визначення стану, основних тенденцій на ринку праці України та особливостей реалізації економічної активності жінок. Емпіричне соціологічне дослідження поєднало кількісний та якісний методи збору даних, зокрема: 1. Онлайн-опитування жінок працездатного віку (18—59 років). Розмір вибіркової сукупності — 700 респонденток. Рекрут було організовано таким чином, щоб забезпечити належне представництво у вибірці жінок із різних регіонів, типів населених пунктів, вікових груп тощо. Тип вибірки — національна, квотна. 2. Глибинні інтерв'ю з експертами, які представляють Федерацію роботодавців України; Державну службу зайнятості України; Державну службу України у справах дітей; Київський міський центр соціальних служб; НУО, які опікуються підтримкою економічної активності жінок, захистом їхніх трудових прав. Усього опитано 8 експертів. Опитування проведені впродовж серпня—вересня 2024 р.

Для аналізу кількісних соціологічних даних використовували методи: розрахунок одно- та двовимірних розподілів відповідей респонденток на запитання анкет; побудова інтегральних показників («індексів»), використання інших методів статистичної обробки даних за необхідності; аналіз кількісних даних проводився із дезагрегацією за низкою показників — вік респонденток; тип населеного пункту (обласний центр, інше місто, село, селище); регіон; тип зайнятості. Крім того, проведено систематизацію та первинний контент-аналіз стенограм інтерв'ю з експертами, взаємну верифікацію даних, зібраних за допомогою різних дослідницьких методів.

Виклад основного матеріалу. Нинішній стан ринку праці та зайнятості в Україні зумовлений багаторічними демографічними тенденціями й новітніми чинниками, що виникли внаслідок повномасштабного вторгнення РФ в Україну.

Останні кілька десятиріч Україна демонструвала стійку тенденцію до скорочення чисельності населення. Основними причинами цього є висока смертність населення, скорочення народжуваності і міграційний відтік. Наслідком стало зростання у структурі населення питомої ваги населення старших вікових груп, що створило значне навантаження на пенсійну систему, систему охорони здоров'я та систему соціальної підтримки. До того ж у зв'язку із високим рівнем передчасної смертності чоловіків у структурі населення вже тривалий час спостерігається суттєве перевищення кількості жіночого населення над кількістю чоловічого, особливо у старшому віці. У населенні старше 50 років число жінок у півтора раза перевищує число чоловіків¹.

¹ Дані Державної служби статистики України. URL: <http://db.ukrcensus.gov.ua/pxweb2007/#> (дата звернення: 15.09.2024).

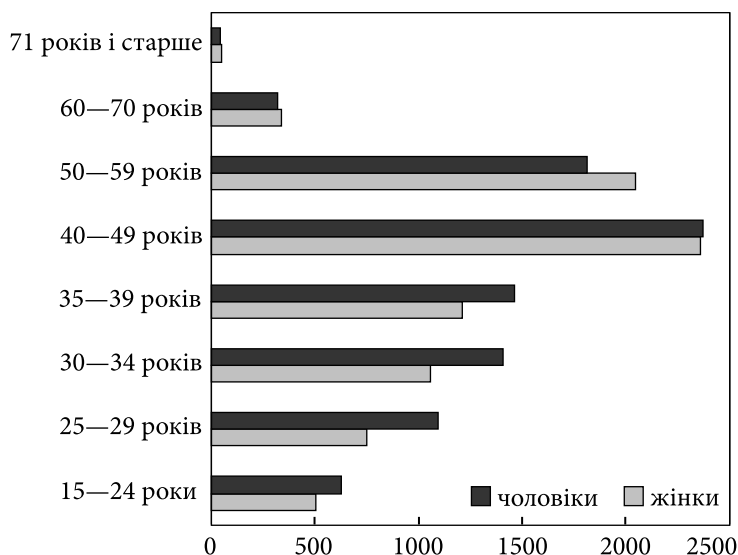

Рис. 1. Статеві-вікова структура робочої сили у 2021 р., тис. осіб
Джерело: побудовано за даними Державної служби статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 15.09.2024).

Крім негативних довготривалих тенденцій, на сучасний демографічний стан в Україні безпрецедентний вплив має воєнна агресія з боку РФ. Передовсім це значні втрати через загибель і поранення людей (військово-службовців і цивільного населення), подальше зниження народжуваності. Але найбільшим демографічним викликом для України, безперечно, є міграційні втрати. Багато українців залишили небезпечні зони безпосередніх бойових дій та території потенційних загроз, шукаючи безпеки в інших регіонах України або за кордоном. За даними *Eurostat*, станом на червень 2024 р. під тимчасовим захистом у країнах ЄС перебувало майже 4,3 млн осіб² (здебільшого жінки і діти). Дорослих жінок із усієї кількості наразі в ЄС майже половина (46,3 %). Діти становили майже третину (33,3 %), а дорослі чоловіки — трохи більше п'ятої частини (20,4 %) від загальної кількості. Таким чином, крім прямих втрат через відтік населення, маємо очікувати й значні втрати демографічного потенціалу робочої сили майбутніх поколінь, які відбудуться у разі неповернення нинішніх біженців.

Крім зовнішньої міграції, значну соціальну проблему становлять і внутрішні переміщення населення. За даними Міністерства соціальної політики України, кількість офіційно зареєстрованих внутрішньо переміщених осіб у країні сягає 4,9 млн осіб, з яких близько половини ВПО (2,5 млн)

² URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/w/ddn-20240709-1> (дата звернення: 27.09.2024).

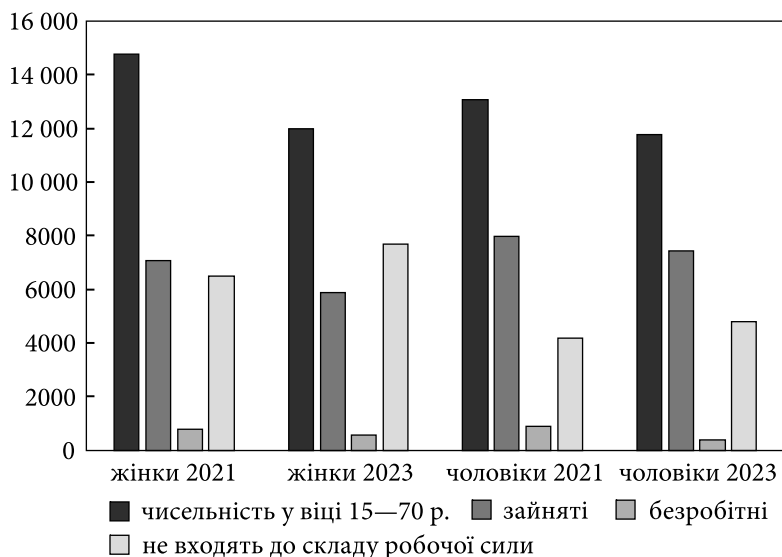

Рис. 2. Зміни у кількісних параметрах участі у робочій силі жінок і чоловіків у 2023 р. проти 2021 р., тис. осіб

Джерело: побудовано за даними ОЕСД 2024. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/documents/social-economical-state-2023-24> (дата звернення: 01.10.2024).

не можуть повернутися до своїх домів (оскільки житло або зруйноване, або знаходиться у зоні активних бойових дій, або на тимчасово окупованій території).

Через означені демографічні причини відбувалось скорочення чисельності робочої сили. Так, лише за період 2010—2021 рр. кількість робочої сили (тобто осіб, які є економічно активними: працюють або шукають роботу) скоротилася на 3,6 млн осіб і у 2021 р. становила 17,3 млн осіб. До того ж, робоча сила суттєво «постарішала». На рис. 1 видно, що напередодні повномасштабного вторгнення у віковій структурі робочої сили значно переважали групи віком від 40 до 59 років.

За результатами обстеження ОЕСД — 2024³, кількість робочої сили проти 2021 р. скоротилась ще більше і складала на момент обстеження 14,2 млн осіб. Суттєво зменшився і рівень участі населення в робочій силі. На противагу тенденціям зменшенню кількості економічно активного населення, кількість економічно неактивних осіб у порівнянні з 2021 р. зросла як серед жінок, так і серед чоловіків (рис. 2).

Отже, поряд із тенденціями зменшення кількості робочої сили та її постаріння, продовжує існувати значна кількість населення, яке з тих або інших

³ URL: <https://www.unicef.org/ukraine/documents/social-economical-state-2023-24> (дата звернення: 01.10.2024)

Рис. 3. Розподіл жінок, які не входять до складу робочої сили, за причинами незайнятості, 2021 р., %

Джерело: побудовано за даними Державної служби статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 16.09.2024).

причин не входить до складу робочої сили (економічно неактивне населення). Це студенти (учні), пенсіонери, особи, котрі виконують домашні (сімейні) обов'язки або перебувають на утриманні, зневірені у пошуку роботи, які вважають, що для них немає підходящої роботи або не знають, де її шукати.

Розподіл жінок, які не входили до складу робочої сили напередодні війни, за причинами незайнятості представлений на рис. 3. Серед економічно неактивних жінок 30 % не працювали, тому що виконували домашні обов'язки, доглядали за іншими членами сім'ї, перебували на утриманні.

Поряд із означеними тенденціями щодо кількості та складу робочої сили, слід відмітити суттєві зміни ситуації на ринку праці, які є наслідками масштабних міграційних процесів та мобілізаційних дій. Економічний шок початку повномасштабного вторгнення спричинив падіння як попиту, так і пропозиції робочої сили. Згодом попит на робочу силу став відновлюватися разом із відновленням економіки, а активність шукачів роботи весь час скорочувалася. За даними Державної служби зайнятості, за останній рік значно зросла кількість вакансій. Якщо ще у 2023 р. вона була значно меншою за кількість пошукувачів роботи (42,8 тис. на 214,1 тис. безробітних, або співвідношення 1:5), то у 2024 р. кількість вакансій (станом на 1 липня 2024 р.) збільшилась до 62,4 тис., а безробітних стало 110,7 тис. осіб (тобто співвідношення 1:1,8). Станом на 1 липня 2024 р. найбільше вакансій пропонувалося для кваліфікованих працівників з інструментом — 12 837, для працівників у сфері торгівлі та послуг — 9 363 та для робітників із обслуговування та експлуатації технологічного устаткування (рис. 4).

Роботодавці все частіше скаржаться на дефіцит кваліфікованої і некваліфікованої робочої сили. За даними опитування роботодавців у 2023 р.,

Рис. 4. Розподіл вакансій за групами професій, липень 2024 р.

Джерело: побудовано за даними Державної служби зайнятості України. URL: <https://www.dcz.gov.ua/stat> (дата звернення: 21.09.2024)

Таблиця 1. Частки роботодавців, які відчували труднощі із підбором персоналу за професійними групами та основними причинами проблем, %

Професійні групи	Разом	За причинами:		
		мобілізація	недостатня кваліфікація	невідповідність очікувань щодо розміру зарплати
Законодавці, керівники	48,6	24,1	19,0	13,2
Кваліфіковані робітники з інструментом	63,6	27,0	18,0	13,3
Кваліфіковані робітники сільського господарства	63,4	32,4	12,4	11,6
Найпростіші професії	52,5	26,4	17,4	13,4
Професіонали	45,6	20,9	19,4	16,1
Технічні службовці	43,0	21,9	20,9	15,0
Фахівці	45,0	22,3	18,2	15,6
Працівники сфери обслуговування і торгівлі	44,6	21,6	18,0	15,5

Джерело: Державна служба зайнятості України. URL: <https://app.powerbi.com/view> (дата звернення: 22.09.2024).

найвагомішими чинниками, що визначали труднощі із підбором працівників, є: мобілізація і пов'язане з нею небажання певної частини чоловіків працевлаштовуватись офіційно; недостатня кваліфікація претендентів на посаду; невідповідність очікувань претендентів щодо розміру заробітної плати. У табл. 1 наведені деякі дані опитування щодо труднощів підбору працівників на посади певних груп професій.

Результати онлайн-опитування жінок працездатного віку загалом підтвердили ці дані та дали змогу дещо конкретизувати причини незайнятості, зокрема щодо жінок із групи «зневірених» та тих, хто вважає, що для них немає підходящої роботи. На момент дослідження не працювали понад чверть (26 %) опитаних. Жінки найчастіше вказували, що вони не змогли знайти роботу, яка задовольняла б їх за різними параметрами, зокрема найважливішими виявилися прийнятний графік та рівень зарплати, а найменш важливим — офіційне працевлаштування.

Респонденткам, які не працювали на момент дослідження, було запропоновано зазначити усі слушні для них відповіді на запитання: «Чому Ви не працюєте?». Виходячи із отриманих даних, близько чверті незайнятих жінок втратили роботу / бізнес унаслідок війни. Також поширеними є причини, пов'язані із виконанням сімейних обов'язків (догляд за дітьми / онуками, маломобільними або важкохворими родичами), інші об'єктивні обставини (наприклад, незадовільний стан здоров'я жінки, серед іншого — складний психоемоційний стан). Значна частина жінок зазначала факт побутування стереотипів та упереджень, з якими вони зіткнулися на ринку праці: ейджизм, відмови у прийомі на роботу через наявність дітей тощо. Систематизований розподіл отриманих відповідей за групами «ситуація на ринку праці», «об'єктивні обмеження для працевлаштування», «вимоги роботодавців, у т.ч. дискримінаційні» представлені на рис. 5.

Респонденткам також ставилося запитання про умови, за яких вони були б готові почати працювати. Загалом відповіді співвідносні із причинами незайнятості опитаних. Зокрема про свою неготовність працювати за жодних умов зазначив лише 1 % жінок. Решта зацікавлені у працевлаштуванні за певних умов: якщо робота буде прийнятною для жінки (за місцем розташування, рівнем оплати праці, графіком тощо) та якщо будуть зняті бар'єри, які заважали жінці працювати на момент дослідження. Серед цього — за умов вирішення питання щодо догляду за дитиною / дітьми (якщо буде місце у дитсадку, навчання у школах проводитиметься офлайн) та за дорослими членами родини, котрі цього потребують (за наявності доступних соціальних послуг із догляду), якщо жінка матиме змогу пройти перекваліфікацію і отримати більш затребувану професію тощо. У відповіді на зазначене запитання респондентки могли обирати кілька важливих для них умов. Для більш чіткого розуміння позиції жінок отримані відповіді були згруповані. Перша група поєднує чинники, що

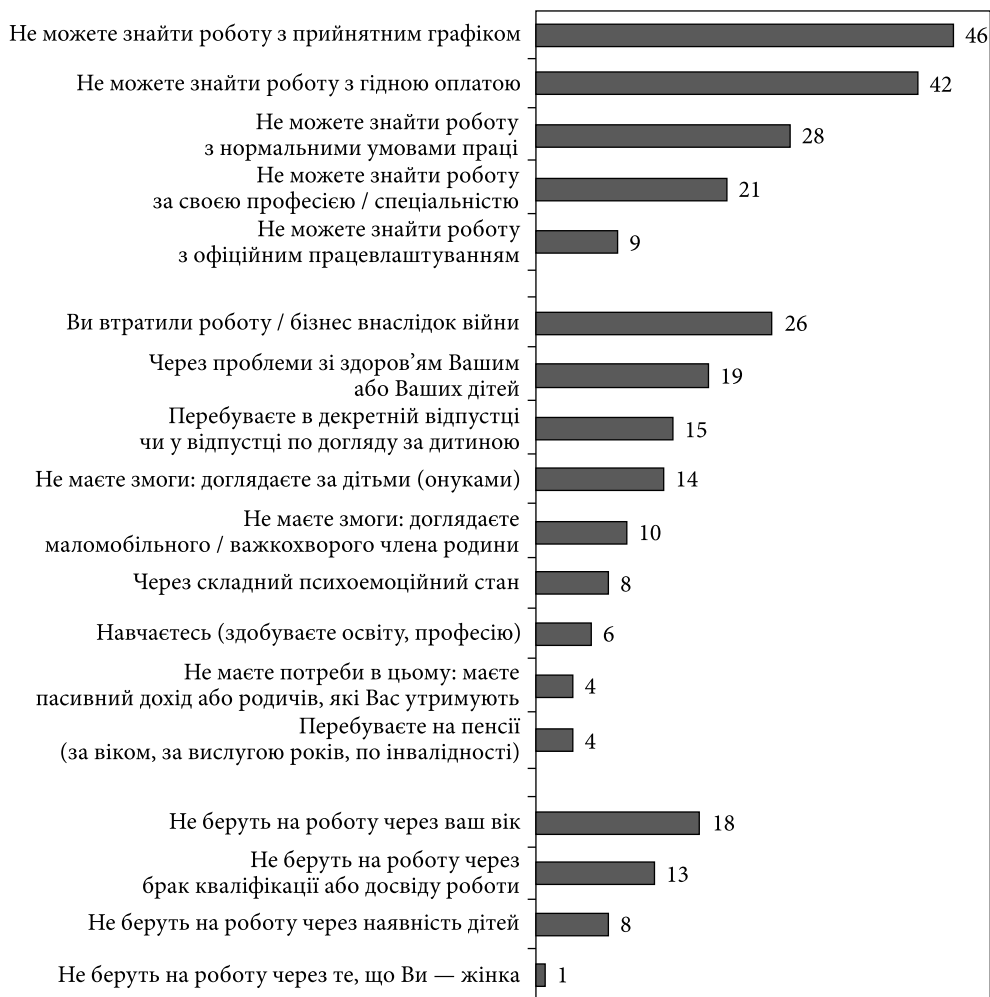

Рис. 5. Причини незайнятості респонденток, % серед тих, хто НЕ працює ($n = 188$)

Примітка: сума відповідей перевищує 100 %, оскільки респондентки могли обирати кілька варіантів відповіді.

Джерело: побудовано за даними соціологічного дослідження, проведеного АЦ «Соціоконсалтинг» у 2024 р. на замовлення «*Helvetas Swiss Intercooperatoin*», у рамках проєкту «Підтримка відновлення соціальної та фінансової стійкості громад у постраждалих від війни громадах на сході України».

стосуються безпосередньо умов роботи — вони для жінок є більш вагомими. Друга група — долання бар'єрів, пов'язаних із особистим життям жінок і умов виконання ними сімейних обов'язків (рис. 6). І хоча ця група за кількістю відповідей є меншою, проте увага до цих чинників з боку органів влади також має бути належною в умовах дефіциту робочої сили.

Рис. 6. Умови, за яких респондентки були б готові працювати, % серед тих, хто НЕ працює ($n = 188$)

Примітка: сума відповідей перевищує 100 %, оскільки респондентки могли обирати кілька варіантів відповіді.

Джерело: побудовано за даними соціологічного дослідження, проведеного АЦ «Соціоконсалтинг» у 2024 р. на замовлення «*Helvetas Swiss Intercooperatoin*», у рамках проекту «Підтримка відновлення соціальної та фінансової стійкості громад у постраждалих від війни громадах на сході України».

Попри значну частку (47 %) працюючих респонденток з вищою освітою, незадовільний рівень оплати праці очолює рейтинг проблем, які найбільше непокоять жінок у сфері зайнятості. Загалом на недооціненість власної праці нарікали 43 % опитаних, у тому числі 45 % — серед респонденток із вказаної професійної групи та 42 % — серед решти опитаних (відмінності статистично незначимі). Окрім незадовільної винагороди за власну працю, працюючі жінки також найчастіше зазначали емоційне вигорання, економічну нестабільність та страх втратити роботу, високе трудове навантаження, труднощі, спричинені війною (тривоги, проблеми зі світлом, інтернетом) тощо. Про відсутність суттєвих проблем у сфері зайнятості зазначила лише одна із шести опитаних (17 %) (рис. 7).

Результати онлайн-опитування жінок працездатного віку також свідчать, що актуальними проблемами у сфері пошуку роботи залишається

Рис. 7. Проблеми у сфері зайнятості, які найбільше непокоять працюючих жінок, % серед тих, хто працює ($n = 528$)

Примітка: сума відповідей перевищує 100 %, оскільки респондентки могли обирати кілька варіантів відповіді.

Джерело: побудовано за даними соціологічного дослідження, проведеного АЦ «Соціо-консалтинг» у 2024 р. на замовлення «*Helvetas Swiss Intercooperatoion*», у рамках проекту «Підтримка відновлення соціальної та фінансової стійкості громад у постраждалих від війни громадах на сході України».

недовіра пошукувачів роботи до державних структур (зокрема — до Державної служби зайнятості (далі — ДСЗ)), а також недостатня поінформованість про наявні сервіси у сфері сприяння зайнятості, включаючи започаткування власної справи. Лише 21 % опитаних зазначили, що за період після початку повномасштабної війни вони зверталися хоча б за однією послугою ДСЗ. Найбільш затребуваними з них є консультування (11 %),

Рис. 8. Розподіл відповідей на запитання: «За якими послугами Державної служби зайнятості України Ви зверталися після початку повномасштабної війни?», % серед усіх опитаних ($n = 716$)

Примітка: сума відповідей перевищує 100 %, оскільки респондентки могли обирати кілька варіантів відповіді.

Джерело: побудовано за даними соціологічного дослідження, проведеного АЦ «Соціо-консалтинг» у 2024 р. на замовлення «*Helvetas Swiss Intercooperatoion*», у рамках проекту «Підтримка відновлення соціальної та фінансової стійкості громад у постраждалих від війни громадах на сході України».

підбір вакансій і отримання статусу безробітної (по 9 %). Низьким попитом серед жінок користується направлення на громадські роботи (1 %). Лише одиниці з числа опитаних звертались за сервісами із підтримки підприємницької активності, наприклад, за грантами на власну справу (2 %), грантами для ветеранів / ветеранок та членів їх сімей — 0,1 %. Більше половини (59 %) опитаних не зверталися за такими послугами, оскільки не потребували їх. Натомість кожна п'ята жінка (20 %) — потребувала, але не зверталася через те, що не знала про їх наявність або через недовіру до ДСЗ (рис. 8).

Мінімальним є попит жінок на послуги зі сприяння зайнятості та започаткування / розвитку власної справи, які пропонуються державним порталом Дія/Дія.Освіта/Дія.Бізнес. Попри те, що досвід отримання адміністративних послуг через Дію мають близько половини (51 %) опитаних жінок, підвищення кваліфікації через портал Дія.Освіта проходили лише 9 % респонденток. Частки жінок, які скористалися послугами зі сприяння

працевлаштуванню або підприємництву («Освіта в частині працевлаштування», «Починаю бізнес», «Грант на власну справу», «Керую / маю бізнес», гранти на теплиці, сади тощо) варіюють у межах 0—2 % опитаних. Вагомою є частка жінок, котрі взагалі не знають про можливість отримання будь-яких послуг через Дію — 12 % або не довіряють їй — 3 %.

Також актуальною проблемою є недостатня поінформованість жінок про те, куди слід звертатись у разі порушення трудових прав, та поширена зневіреність у можливості їх захисту. Третина (34 %) респонденток не змогли дати змістовної відповіді на відповідне запитання. Ще 11 % зазначили, що вони не довіряють жодному із суб'єктів, а 10 % — не знають, як саме можна до них звернутися.

Таким чином, трохи менше половини (45 %) жінок вказали хоча б одну структуру, до якої теоретично можна звернутися для сприяння у захисті трудових прав. Щоправда, це не означає, що вони обізнані про особливості діяльності вказаних суб'єктів. Наприклад, відкритим залишається питання, чи знали респондентки, які вказали Європейський суд з прав людини, що до нього можна звернутися, лише пройшовши усі судові інстанції в Україні, а також там можна оскаржити лише дії держави, а не приватної особи / компанії. Тобто якщо права співробітника були порушені роботодавцем з числа приватних компаній, скарга має стосуватися не дій роботодавця, а наприклад, дій чи бездіяльності суду, через які права працівника не були своєчасно відновлені.

Узагальнюючи отримані результати, можна стверджувати про існування вагомих перешкод для повноцінної реалізації економічної активності жінок. Передусім це стосується осіб, які виховують дітей та виконують інші домашні обов'язки. Низка проблем стосується питань забезпечення гнучкості та захищеності праці. Інша група проблем — це недостатня інформованість або обізнаність жінок щодо захисту своїх трудових прав, можливостей щодо отримання допомоги у працевлаштуванні або інших послуг, пов'язаних з підтримкою на ринку праці, сприяння їх самозайнятості та підприємництва; недовіра до державних установ.

У політиці підтримки економічної активності жінок є важливим поєднувати зусилля держави, роботодавців, громадських організацій. Зокрема:

- запровадження програм розвитку дитячих садків і центрів догляду на робочому місці. Приватні компанії можуть співпрацювати із державою для створення дошкільних закладів або груп подовженого дня, що розташовані поряд із робочими місцями, а також підтримувати співробітників / співробітниць, які мають дітей, щодо часткової оплати послуг по догляду за дітьми;

- реалізація освітніх ініціатив шляхом створення навчальних центрів або онлайн-платформ для підвищення кваліфікації або перекваліфікації жінок, які мали тривалу перерву в роботі. Держава може субсидіювати нав-

чання, а приватні компанії надавати місця для стажування та роботи; за-
провадження програм підтримки жіночого підприємництва;

- розробка та запровадження програм щодо підвищення правової свідомості: поширення інформаційних матеріалів, створення інформаційних платформ (наприклад, за темами складання трудової угоди, права щодо звільнення, відпустки, затримки заробітної плати, режиму праці);

- спільні державно-приватні пакети та страхування, включаючи медичне страхування, соціальні виплати та пільги, що можуть стимулювати жінок до зайнятості;

- запровадження стимулів з боку держави для приватних роботодавців за працевлаштування жінок із вразливих категорій, включаючи мам малолітніх дітей, жінок передпенсійного віку тощо, а також за запровадження роботодавцями гнучких форматів зайнятості (часткової, дистанційної тощо) у випадках, коли це можливо.

Висновки. Сьогоднішня ситуація на ринку праці України характеризується дефіцитом робочої сили, дисбалансом попиту та пропозиції. Основними причинами труднощів із наймом робочої сили роботодавці називають мобілізацію, невідповідність претендентів за кваліфікацією та завищеними очікуваннями щодо розміру заробітної плати. Водночас, за результатами опитування, на думку непрацюючих жінок, це передусім причини браку робочих місць з прийнятним робочим графіком та незадовільний рівень зарплати.

Зараз продовжує зберігатися значна кількість осіб, котрі все ще перебувають за межами робочої сили і яких потенційно можна було б залучити до ринку праці. Серед населення, яке не є у складі робочої сили, переважають жінки та населення сільської місцевості. Існують різноманітні причини неактивності, зокрема пенсійний статус, період навчання. Проте є чималий сегмент, на який варто було б звернути увагу: це жінки, що займаються хатньою неоплачуваною роботою, доглядають за дітьми або членами сім'ї; розчарувались у пошуках роботи або не знають про можливості її знайти: для таких жінок, очевидно, існують певні бар'єри до працевлаштування. Слід зазначити, що цей сегмент жінок є доволі соціально вразливою категорією населення, яка має підвищений ризик потрапляння до складу бідного населення і значний незадоволений попит у соціальній підтримці. До того ж, непрацюючі жінки не сплачують внески до пенсійного фонду, і через це вони ризикують не отримувати пенсію за віком або отримувати лише у мінімальному розмірі.

Стимулювання зайнятості жінок в економіці потребує комплексного підходу і передбачає створення кращих умов для поєднання зайнятості із можливістю виконувати сімейні обов'язки. Дуже важливою є дієва підтримка жінок у періоди догляду за дітьми та іншими членами родини; підтримка у професійній освіті, професійній підготовці, адаптації на ринку

праці після тривалої перерви. Для забезпечення дійсно ефективної політики доцільним є активне застосування механізмів державно-приватного партнерства. Більшість запропонованих заходів можуть бути впроваджені вже зараз за умов наявності політичної волі представників органів державної та місцевої влади, активної участі роботодавців, НУО, інших форм самоорганізації жінок та підтримці міжнародних неурядових організацій. Передовсім мова йде про заходи із сприяння працевлаштуванню потенційно економічно активних жінок. Це інформаційні кампанії щодо можливостей працевлаштування; швидкі програми перенавчання та перекваліфікації; навчання основам бізнесу; проведення тренінгів, спрямованих на швидку адаптацію жінок у сфері зайнятості після тривалої перерви. Ці заходи не потребують значних коштів та матимуть швидку «економічну віддачу» від працевлаштування (від сплати податків, відрахувань ЄСВ, та, найголовніше — матеріально забезпечуватимуть працюючих жінок).

REFERENCES / ЛІТЕРАТУРА

1. Goldin, C. (2021). *Career and Family: Women's Century-Long Journey toward Equity*. Princeton University Press. <http://www.jstor.org/stable/j.ctv1kbg9p>
2. Folbre, N. (2001). *The invisible heart: economics and family values*. New York: New Press. <https://thenewpress.com/books/invisible-heart>
3. Folbre, N., & Bittman, M. (2004). *Family time: The social organization of care*. Psychology Press.
4. ILO (2024). *The impact of care responsibilities on women's labour force participation* Statistical Brief. <https://www.ilo.org/publications/impact-care-responsibilities-women%25s-labour-force-participation>
5. Prokopovych-Pavliuk, I. V. (2023). *Womens in the labor market of Ukraine: statistical assessment and opportunities*. *Demography, labor economics, social economics and politics*. <https://doi.org/10.32782/infrastructure70-26>
[Прокопович-Павлюк, І. В. (2023). Жінки на ринку праці України: статистична оцінка та можливості. *Демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика*].
6. Huliaieva, L. (2023). *The impact of war on the employment of internally displaced women in Ukraine*. *Economy and Society*, 51. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-51-33>
[Гуляєва, Л. (2023). Вплив війни на зайнятість жінок-внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Економіка та суспільство*, 51].
7. Huliaieva, L. P., & Oliinyk, A. A. (2023). *Financial Condition of Internally Displaced Women in Ukraine*. *Problems of Modern Transformations. Series: Economics and Management*, 8. <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2023-8-08-03>
[Гуляєва, Л. П., & Олійник, А. А. (2023). Фінансовий стан жінок-внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління*, 8].
8. Prokopi, D. (2023). *Gender Disproportions in Ukraine During the War*. The National Institute for Strategic Studies. <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/henderni-dysproportsiyyi-v-ukrayini-pid-chas-viyny>
[Прокопій, Д. (2023). Гендерні диспропорції в Україні під час війни. Національний інститут стратегічних досліджень].

9. Research on the economic activities of IDP women and their strategies for restoring their source of income (2023). Info Sapiens. <https://www.sapiens.com.ua/ua/publication-single-page?id=266>
[Дослідження економічної діяльності жінок-ВПО та їхніх стратегій відновлення джерела доходу (2023). Info Sapiens].
10. Polishchuk, V., Lytvyniuk, K., Oliynyk, L., Zmysla, M., & Kindrys, M. (2024). Internally Displaced Women in Ukraine during the Full-Scale Russian Invasion (Ed. L. Oliynyk). The Analytical Center JurFem. <https://jurfem.com.ua/wp-content/uploads/2024/01/Дослідження-Жінки-ВПО-ЮрФем-.pdf>
[Поліщук, В., Литвинюк, К., Олійник, Л., Змисла, М., & Кіндрись, М. (2024). Жінки як внутрішньо переміщені особи в умовах війни (За заг. ред. Л. Олійник). Аналітичний центр ЮрФем].

Стаття надійшла до редакції журналу 19.12.2024

Olena Makarova, Dr. Sc. (Economics), Principal Researcher
Institute for Demography and Life Quality Problems of the NAS of Ukraine
01032, Ukraine, Kyiv, Blvd Tarasa Shevchenka, 60
E-mail: makarova_h@ukr.net
ORCID: 0000-0001-8463-0314
Scopus ID: 57224606797
Researcher ID: JHX-4699-2023

Iryna Demchenko, PhD (Economics), Director
NGO Analytical Centre «Socioconsulting»
01001, Ukraine, Kyiv, 44A Khreshchatyk str.
E-mail: ir_demchenko@ukr.net
ORCID: 0009-0006-1469-7488

Bulyha Nataliia, PhD (Sociology),
Head of the Department for Monitoring and Evaluation of Social Projects
NGO Analytical Centre «Socioconsulting»
01001, Ukraine, Kyiv, 44A Khreshchatyk str.
E-mail: n_belonosova@ukr.net
ORCID: 0000-0002-6187-5914

ECONOMIC ACTIVITY OF UKRAINIAN WOMEN: CURRENT PROBLEMS AND POSSIBILITIES OF IMPLEMENTATION

The article is devoted to highlighting the features of the implementation of women's economic activity in the context of modern trends in the labor market of Ukraine. Based on the conducted research, the reasons and factors of restrictions on women's participation in the labor force were identified. Socio-economic obstacles to the full disclosure of their economic potential were identified, taking into account the specifics of the conditions of a full-scale war in Ukraine.

The issues of ensuring decent employment conditions and economic participation of the population are relevant for most countries in the world. Research into the possibilities of increasing economic activity is especially relevant for European countries with a high level of demographic aging, a reduction in the size of the labor force, and, accordingly, an increase in the labor force deficit. Today, Ukraine is faced with the problem of a significant labor force deficit. It arose under the joint action of factors of both a long-term nature (natural demographic decline of the economically active population) and (to a greater extent) short-

term factors of military events and their consequences (large-scale migration, forced resettlement, mobilization of men).

At the same time, the analysis of the situation on the Ukrainian labor market indicates the existence of a certain paradox: along with a significant labor shortage, there is a relatively low level of population participation in the labor force, especially among women. According to pre-war data, Ukraine lagged behind most European countries in terms of women's economic activity. The hypothesis for conducting the study was several assumptions about the existence of socio-economic obstacles to women's employment, for example, the difficulty of combining employment with family responsibilities due to the lack of services and social infrastructure facilities that would support working women, help with job search, retraining, training; insufficient supply of jobs with flexible work schedules from employers, etc. Despite significant progress in expanding women's labor rights around the world, gender issues of equal participation in the labor market remain relevant not only for Ukraine, but even for the most economically developed countries. Thus, the purpose of the study is to analyze trends in women's economic activity in conditions of full-scale military aggression, identify factors and obstacles to their employment, and develop recommendations for eliminating barriers to women's full participation in the workforce. The object of the study is a set of women of economically active age.

The study used methods of generalization of information, statistical analysis of data, empirical sociological research, which combined a national online survey of women of working age (18—59 years), a sample size of 716 respondents; flexible interviews with experts — representatives of the State Employment Service of Ukraine, the Federation of Employers of Ukraine and non-governmental organizations that are concerned with supporting women's economic activity and protecting their labor rights; logical analysis methods — to form conclusions and proposals. Based on the results of the study, recommendations were developed regarding opportunities to increase women's participation in the labor market, realize their economic potential, overcome existing barriers to employment, and improve conditions for combining employment with family responsibilities.

Keywords: labor force, labor market, economic activity, survey respondents, female employment, gender equality.